অধ্যায় ১১ ঃ সামূহিক চুক্তি (COLLECTIVE BARGAINING)

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ সামূহিক চুক্তিৰ ধাৰণা

১১.৩.১ সামূহিক চুক্তিৰ প্রকাৰ আৰু কৌশল

১১.৩.২ সামূহিক চুক্তিৰ গুণৰাজি

১১.৩.৩ সামূহিক চুক্তিৰ গুৰুত্ব

১১.৪ সামূহিক চুক্তিৰ ধৰণসমূহ

১১.৫ সামূহিক চুক্তি প্রক্রিয়া

১১.৬ সামূহিক চুক্তিৰ স্তৰসমূহ

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৮ অধিক জানিবলৈ

১১.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য (LEARNING OBJECTIVES)

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সামূহিক চুক্তিৰ বিভিন্ন প্রকাৰ সমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক চুক্তিৰ গুণৰাজিৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক চুক্তিৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক চুক্তিৰ ধৰণসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক চুক্তিৰ প্রক্রিয়াটো সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয় (INTRODUCTION)

এই অধ্যায়ত আমি ‘সামূহিক চুক্তি’ বিষয়টো যথাসম্ভৱ ধাৰণা দিয়াৰ প্রয়াস কৰিছো। ইয়াত আপুনি প্রথমে ‘সামূহিক চুক্তিৰ ’ বিষয়ে এক সমীক ধাৰণা পোৱাৰ লগতে সামূহিক চুক্তিৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰো আভাস পাব। ইয়াত আপুনি সামূহিক চুক্তিৰ লগত জড়িত বিভিন্ন কার্যাৱলী আৰু সামূহিক চুক্তিৰ প্রকৃতিৰ বিষয়েও জ্ঞান পাব। নিয়োগকাৰী, কর্মচাৰী আৰু সামাজিক

দৃষ্টিকোণৰ পৰা সামূহিক চুক্তিৰ গুৰুত্ব সম্বন্ধেও ইয়াৰ পৰা জানিব পাৰিব। ভাৰতবর্ষত প্রচলিত তিনি প্রকাৰৰ সামূহিক চুক্তি ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে ইয়াত আপোনাক অৱগত কৰোৱা হ'ব। সামূহিক চুক্তিৰ পাঁচটা পদক্ষেপৰ বিষয়েও ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে।

১০.৩ সামূহিক চুক্তিৰ ধাৰণা (CONCEPT OF COLLECTIVE BARGAINING)

সামূহিক চুক্তি হৈছে নিয়োগকর্তা আৰু কর্মচাৰীৰ মাজত হোৱা একপ্রকাৰৰ সন্ধিকৰণ। বিভিন্ন জাতীয় শ্রম আৰু নিযুক্তি আইন জড়িত সামূহিক চুক্তি প্রক্রিয়াৰ এক বিশেষ ন্যায়িক অর্থ আছে। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে ই হৈছে শ্রমিকৰ ন্যায়িক দাবী পূৰণৰ একক সংগ্রামৰ ফল। ইয়াক কর্মচাৰী-কর্তৃপক্ষৰ চুক্তি বুলিও ক'ব পাৰি। ই নিয়োগকর্তা আৰু এটা বা তাতোধিক শ্রমিক সংঘৰ মাজত হোৱা এক চুক্তি। ই শ্রমিকৰ মজুৰি, শ্রমৰ সময়, কর্মাৱস্থা আৰু অসন্তোষ নিৰাময় প্রক্রিয়া তথা শ্রমিক সংঘৰ অধিকাৰ আৰু দায়িত্ব মাপিত কৰাত সহায় কৰে। ইয়াক 'সামূহিক চুক্তি' (Collective Bargaining Agreement) বা 'সামূহিক নিযুক্তিকৰণ চুক্তি' (Collective Employment Agreement) বুলি কোৱা হয়।

সংগঠনসমূহত শ্রমিকসকলৰ দ্বাৰা নির্বাচিত প্রতিনিধিৰে একোটা শ্রমিক সংঘ থাকে। প্রত্যেকজন শ্রমিক এই শ্রমিক সংঘৰ সদস্য হয় আৰু ইয়াৰ নিয়ম-কানুন মানি চলিবলৈ বাধ্য। এই শ্রমিক সংঘবোৰে শ্রমিকৰ স্বার্থজড়িত বিভিন্ন দিশ সামৰি একোখন আঁচনি তৈয়াৰ কৰি তাক পৰিচালন কর্তৃপক্ষৰ হাতত অর্পণ কৰে। কর্তৃপক্ষ আৰু সংঘৰ মাজৰ বহুতো আলোচনা-বিলোচনাৰ পাছত সর্বসন্মতভাৱে এখন চুক্তি প্রস্তুত হয়। যদিহে কেতিয়াবা কাৰোবাৰ কিবা স্বার্থ পূৰণ নহয় তেন্তে শ্রমিক সংঘৰ কর্তৃপক্ষই ধর্মঘট বা প্রকল্প-বন্ধ কার্যসূচী দ্বাৰা নিজৰ দাবী মনোৱাৰ চেষ্টা কৰে।

সামূহিক চুক্তিৱে উদ্যোগৰ কর্মচাৰীৰ জীৱনধাৰাত গণতান্ত্রিত প্রক্রিয়াৰ প্রভাৱ প্রতিফলিত কৰে। ইপৰিচালন কর্তৃপক্ষ আৰু শ্রমিকৰ মাজত সমন্বয় ৰক্ষাতসহায় কৰে।

সামূহিক চুক্তিৰ থাকিবলগীয়া বিভিন্ন দিশবোৰ হ'ল—

১। পৰিচালন কর্তৃপক্ষ আৰু কর্মচাৰী উভয়পক্ষৰে প্রতিনিধিয়ে ইয়াত অংশগ্রহণ কৰিব লাগে।

২। সামূহিক চুক্তিৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈছে অংশগ্রহণকাৰী দুয়োপক্ষৰ মাজত এক সুস্থিৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰা।

৩। সামূহিক চুক্তি কার্যকৰী হোৱাটোৱেই সামূহিক চুক্তিৰ ফলাফল হ'ব লাগে।

৪। ই উদ্যোগত নিয়মানুবর্তিতা বজাই ৰখাৰ এক কৌশল।

৫। অংশগ্রহণকাৰী পক্ষসমূহে এক শিথিল ভাবভঙ্গী বর্তাই ৰাখিব লাগে যাতে এই চুক্তি এক শিথিল ধৰণৰ হয়।

১১.৩.১ সামূহিক চুক্তিৰ প্ৰকাৰ আৰু কৌশলসমূহ (Collective Bargaining Forms and Tactics)

সাধাৰণতে সামূহিক চুক্তিৰ লগত নিম্নোক্ত কাৰ্যাৱলীসমূহ জড়িত হৈ থাকে—

(১) বিভাজক চুক্তি (৩) ভাবভঙ্গী পুনঃগঠনকাৰী আৰু

(২) একত্রকাৰী চুক্তি (৪) আন্তঃ সাংগঠনিক চুক্তি

(১) **বিভাজক** চুক্তি **(Distributive Bargaining):** হিতাদাৰীসকলৰ মাজত অতিৰিক্তখিনিৰ বিতৰণৰ লগত জড়িত চুক্তি প্ৰক্ৰিয়াক বিভাজক চুক্তি বুলি কোৱা হয়। ই সাধাৰণতে অৰ্থনৈতিক বিষয় যেনে কৰ্মচাৰী দা-দৰমহা আৰু তেওঁলোকক দিয়া বিভিন্ন বনাচ আদিৰ লগত জড়িত। এই চুক্তি আনবোৰৰ তুলনাত অধিক প্ৰতিযোগিতামূলক আৰু সেয়ে ইয়াক সংযোজক চুক্তি বুলিও কোৱা হয়।

(২) **একত্রকাৰী** চুক্তি **(Integrative Bargaining)**ঃ এই প্ৰক্ৰিয়াত নিয়োগকাৰী বা নিযুক্ত কোনো এজনে ক্ষতিগ্রস্ত নহয়। এই চুক্তি কৰ্মচাৰীৰ সুপ্রশিক্ষণ কাৰ্যক্রম বা সংগঠনৰ সু-কৰ্ম-মূল্যাংকন পদ্ধতিৰ লগত জড়িত। এই চুক্তিত কৰ্মচাৰী-কৰ্তৃপক্ষৰ মাজৰ সহযোগ বিভাজক দৰদামতকৈ বেছি। সেয়ে ইয়াক সহযোগ চুক্তি বুলিও কোৱা হয়।

(৩) **ভাবভঙ্গী পুনঃ গঠনকাৰী (Attitudinal Restructuring)** ঃ এই সামূহিক চুক্তিত শ্রমিক আৰু পৰিচালন কৰ্তৃপক্ষৰ মাজত থকা বিশ্বাস বা অবিশ্বাস, বন্ধুত্বসুলভ বা শত্রুতা মনোভাব আদি ভাবভঙ্গীবোৰ গঠন আৰু পুনঃগঠন কৰাৰ প্রয়াস কৰা হয়। উদ্যোগত সুস্থ আৰু সমন্বয়ৰ পৰিবেশ বজাই ৰাখিবলৈ এনেধৰণৰ চুক্তি অত্যন্ত প্রয়োজনীয়।

(৪) **অন্তঃ সাংগঠনিক** চুক্তি **(Intra-organizational Bargaining)**ঃ মতবিৰোধ থকা স্বত্বেও শ্রমিক আৰু পৰিচালন কৰ্তৃপক্ষৰ সন্মতি মৰ্মে সংগঠনৰ যিকোনো ভিতৰুৱা কন্দল নিষ্পত্তি কৰিবলৈ এইধৰণৰ চুক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ ঃ ১

(১) সামূহিক চুক্তিৰ লগত জড়িত অতি কমেও চাৰিটা কাৰ্যাৱলীৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

.....

.....

১১.৩.২ সামূহিক চুক্তিৰ গুণৰাজি (Characteristics of Collective Bargaining)

- ই এক দ্বিপাক্ষিক প্রক্রিয়া য'ত শ্রমিক আৰু কর্তৃপক্ষৰ প্রতিনিধিয়ে অংশগ্রহণ কৰে।
- ই এক সন্ধিকৰণ প্রক্রিয়া।
- ই এক বহুস্তৰীয় প্রক্রিয়া।
- ই এক নিয়মমত প্রক্রিয়া যি জাতীয়, সাংগঠনিক আৰু কর্মস্থান স্তৰত কিছুমান নিযুক্তি সম্বন্ধীয় বিষয় নিয়ন্ত্রণ কৰে।
- ই এক পৰিপূৰক প্রক্রিয়া য'ত এটা পক্ষৰ তাত থকা কিবা এটা আন এটা পক্ষৰ প্রয়োজন।
- ই শ্রমিক আৰু কর্তৃপক্ষৰ মাজত সমন্বয় সৃষ্টিকাৰী আৰু ৰক্ষাকাৰী এক প্রক্রিয়া।
- ই এক অবিৰত প্রক্রিয়া যি উদ্যোগিক গণতন্ত্রক ফলপ্রদ কৰিবলৈ প্রচেষ্টা কৰে।
- আঁচনি, ক্ষমতা আৰু বাজিদাৰৰ স্বার্থ আদিৰ দৈনন্দিন হোৱা পৰিবর্তনে এই প্রক্রিয়াক প্রভাৱিত কৰে।
- ইয়াক এক ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়া বুলিও ক'ব পাৰি। কাৰণ প্রায়ে ইয়াৰ লগত ব্যৱসায়িক মধ্যস্থতাকাৰীও জড়িত হয়।

১১.৩.৩ সামূহিক চুক্তিৰ গুৰুত্ব (Importance of Collective Bargaining)

সামূহিক চুক্তি হৈছে এনে এটা ব্যৱস্থা যিয়ে উদ্যোগিক আইন তত্ত্ব ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰাৰ লগতে উদ্যোগত দেৱানী অধিকাৰৰ প্রচলন আৰম্ভ কৰে। ইয়াৰ গুৰুত্ব কর্মচাৰী, পৰিচালন কর্তৃপক্ষ বা সামাজিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা ভিন ভিন হ'লেও অপৰিসীম।

কর্মচাৰীৰ বাবে গুৰুত্ব ঃ

- ই কর্মচাৰীৰ মাজত আত্মসন্মান আৰু এক দায়িত্ববোধ জগায়।
- ই কর্মচাৰীসকলৰ মাজৰ ঐক্য আৰু কর্মচাৰীৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰে।
- ই কর্মচাৰীসকলৰ মানসিক শক্তি আৰু উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধি কৰাত সহায়ক ৰূপে কাম কৰে।
- ই পৰিচালন কর্তৃপক্ষৰ একনায়কত্ববাদী মনোভাব নিবাৰণত সহায় কৰে।
- শ্রমিক সংঘৰ আন্দোলন শক্তিশালী কৰাত প্রৱল ফলপ্রদ।
- এটা সংগঠনত শ্রমিকসকলৰ অভিযোগ নিষ্পত্তি কৰাৰ ই এক উত্তম উপায়।

- ই কর্মচাৰীসকলৰ দা-দৰমহা আৰু নিযুক্তি অৱস্থাৰ নিষ্পত্তি বাবে শিথিল সুযোগ আগবঢ়ায়।

নিয়োগকাৰীৰ বাবে গুৰুত্ব ঃ

- ই পৰিচালন কর্তৃপক্ষক কর্মচাৰীসকলৰ সমস্যাবোৰ সহজে সমাধান কৰাত সহায় কৰে।
- ই কর্ম-সুৰক্ষাৰ ভাব বৃদ্ধি কৰে যিয়ে কর্তৃপক্ষৰ বহুতো নতুন নিযুক্তি জড়িত ব্যয় হ্রাস কৰাত সহায় হয়।
- ই কর্মচাৰী আৰু কর্তৃপক্ষৰ মাজত ভাব-বিনিময়ৰ পথ মুকলি কৰি সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াত কর্মচাৰীৰ অংশগ্রহণ বৃদ্ধি কৰে।
- ই সংগঠনত উদ্যোগিক বিবাদ ৰোধ কৰাত সহায় কৰে।

সামাজিক গুৰুত্ব ঃ

- ই দেশত উদ্যোগিক শান্তি ৰক্ষা কৰা এটা প্রক্রিয়া।
- বিভিন্ন বাধা-বিঘিনি হ্রাস কৰি দেশত এক সুস্থ, সমন্বয়কাৰী উদ্যোগিক পৰিৱেশ ৰক্ষাত ই সহায় কৰে যি পৰোক্ষভাৱে দেশৰ আর্থিক আৰু সামাজিক বিকাশত সহায়ক হয়।
- ই কর্মচাৰী শোষণ আৰু তেওঁলোকৰ পক্ষপাত ৰোধ কৰাত সহায় কৰে।

১১.৪ সামূহিক চুক্তিৰ ধৰণসমূহ (APPROACHES TO COLLECTIVE BARGAINING)

সামূহিক চুক্তি প্রক্রিয়াৰ তিনিটা উপাদান আছে। সেয়া হ'ল—

(১) বিবেচনামূলক বিষয় (Issues for Consideration) ঃ এই বিষয়বোৰ সাধাৰণতে দৰমহা, বন্ধ লাভালাভ, কর্মাৱস্থা, পদোন্নতি, স্থান পৰিবর্তন ইত্যাদি সম্বন্ধীয় হয়।

(২) বিবেচনামূলক কার্য্যপ্রণালী (Procedure for Consideration)ঃ পৰিস্থিতি সাপেক্ষে চুক্তি প্রণালীবোৰৰ সমস্যা সমাধানৰ ক্ষেত্রত ভিন ভিন হয়। ই দুয়োপক্ষৰ সিদ্ধান্তৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। চুক্তি প্রক্রিয়াত কিবা সমস্যাৰ সৃষ্টি হ'লে বা দুয়োপক্ষ একমত হ'ব নোৱাৰিলে কিছুমান ক্ষেত্রত তৃতীয় এক মধ্যস্থতাকাৰী পক্ষ যেনে চৰকাৰে অংশগ্রহণ কৰে।

(৩) সামূহিক চুক্তি আৰু সেইবোৰৰ কার্যকৰীকৰণ (Collective Agreements And Their Implementaion) ঃ সামূহিক চুক্তি এক প্রকাৰৰ চুক্তিপত্র যি হৈছে সামূহিক চুক্তিৰ

ফল য'ত কর্মচাৰীৰ প্ৰতিনিধি আৰু এজন নিয়োগকৰ্তা বা নিয়োগকৰ্তাৰ এক সমূহ বা সংগঠনৰ এক বা তাতোধিক নিয়োগকৰ্তা জড়িত হৈ থাকে। ইয়াৰ লগত দুয়োপক্ষৰে স্বাৰ্থ জড়িত হৈ থাকে আৰু ইয়াৰ নীতি-নিয়মসমূহ মানিবলৈ দুয়োপক্ষ সন্মত হয়। প্ৰকল্পমত আৰু ভিন ভিন উদ্যোগৰ বাবে সামূহিক চুক্তি সন্নিৱিষ্ট বিষয়বোৰ বেলেগ বেলেগ হয়। ইয়াত সন্নিবিষ্ট বিষয়বোৰ হ'ল সাধাৰণতে দা-দৰমহা, কর্মাৱস্থা, কর্ম-ঘণ্টা আৰু কর্ম-সু�ৰক্ষা ইত্যাদি সম্বন্ধীয়। ই ন্যায়িকভাৱে কেৱল জড়িত দুয়োপক্ষকে নহয় তাৰ লগত জড়িত ব্যক্তিসকলকো আৱদ্ধ কৰে। এই চুক্তিৰ কৃতাকার্যতা দুয়োপক্ষৰ সুবিশ্বাসৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। ভাৰতবর্ষত বর্তমান প্ৰচলিত তিনি প্ৰকাৰৰ চুক্তিসমূহ হ'ল—

(১) স্বেচ্ছাধীন চুক্তিপত্ৰ (Voluntary Agreements),

(২) বন্দবস্ত (Settlements), আৰু

(৩) সন্মতি পুৰস্কাৰ (Consent Awards)

দুয়োপক্ষৰ মাজত প্ৰত্যক্ষ আলোচনাৰ ফলত হোৱা সামূহিক সংবিদাক স্বেচ্ছাধীন সংবিদা বুলি কোৱা হয় আৰু ইয়াৰ কার্যকৰীকৰণৰ বাবে দুয়োপক্ষ দায়বদ্ধ। বন্দবস্ত হৈছে সেইবোৰ সামূহিক চুক্তি য'ত চৰকাৰী সংস্থাৰ হস্তক্ষেপ দেখা পোৱা যায়। আনহাতে কিছুমান চুক্তিৰ ক্ষেত্ৰত বিবাদৰ সৃষ্টি হ'লে তাক উদ্যোগিক ন্যায়লয়ৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰা হয় যাতে এক সামূহিক চুক্তি গ্ৰহণ কৰিব পৰা যায়। ইয়াক সন্মতি পুৰস্কাৰ বুলি কোৱা হয়।

১১.৫ সামূহিক চুক্তি প্ৰক্ৰিয়া (COLLECTIVE BARGAINING PROCESS)

সামূহিক চুক্তি প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত মুখ্যত পাঁচটা পদক্ষেপ জড়িত। সেয়া হ'ল—

১। প্ৰস্তুতি **(Prepare)** ঃ এই পদক্ষেপত নিয়োগকাৰী আৰু কর্মচাৰীৰ প্ৰতিনিধিৰে এটা আলোচনা দল গঠন কৰা হয়। এই প্ৰতিনিধিসকল আলোচনাত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰা জ্ঞান আৰু দক্ষতাপূর্ণ হয়। ইয়াৰ পিছত আলোচনাত আলোচিত হ'বলগীয়া বিষয় বা বিষয়সমূহ নির্ধাৰণ কৰা হয়।

২। আলোচনা **(Discuss)**ঃ চুক্তি প্ৰক্ৰিয়াৰ নীতি-নিয়মবোৰ মানি চলাৰ সন্মতিৰে দুয়োপক্ষই আলোচনা আৰম্ভ কৰে। আলোচনাত এক সর্বসন্মত সিদ্ধান্তত উপনীত হ'বৰ বাবে দুয়োপক্ষৰ মাজত প্ৰথমে এক পাৰস্পৰিক বিশ্বাস আৰু বুজাবুজিৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাটো অত্যন্ত জৰুৰী।

৩। প্ৰস্তাৱকৰণ **(Propose)** ঃ এই পদক্ষেপত দৰ-দাম প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত দুয়োপক্ষৰ মাজত বার্তা আৰু ভাবধাৰাৰ বিনিময় হয়।

৪। চুক্তি **(Bargain)**ঃ চুক্তি প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত দুই পক্ষৰ সমস্যা-সমাধান কৰাৰ ভাব থাকিব লাগে। তেতিয়াহে ই সৰল হয়। এই পদক্ষেপত চুক্তিৰ এক আৰ্হি প্ৰস্তাৱিত হয়।

৫। বন্দবস্ত **(Settlement)**ঃ এই পদক্ষেপত দুয়োপক্ষ এক সর্বসন্মত সিদ্ধান্তত উপনীত

হয়। ইয়াত দুয়োপক্ষ চুক্তিবদ্ধ হয় আৰু চুক্তিৰ নীতি-নিয়ম মানি চলিবলৈ সন্মত হয়। ইয়াত দুয়ো পক্ষই সমস্যা সমাধানত সহায়-সহযোগ আগবঢ়াবলৈ সন্মতি প্রদান কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ ঃ ২

(ক) সামূহিক চুক্তি প্রক্রিয়াৰ লগত জড়িত মুখ্য পাঁচটা পদক্ষেপ কি কি লিখক।

.....

.....

.....

.....

.....

১১.৬ সামূহিক চুক্তিৰ স্তৰসমূহ (LEVELS OF COLLECTIVE BARGAINING)

সামূহিক চুক্তি তিনিটা স্তৰত কার্যৰত হয়। সেয়া হ'ল

১। জাতীয় স্তৰ (National level)

২। উদ্যোগিক স্তৰ (Sector or industry level)

৩। কোম্পানী স্তৰ (Company/enterprise level)

জাতীয় দৰ-দাম, কর্মচাৰী কেন্দ্রীয় মিত্র, কর্তৃপক্ষ সস্থা আৰু চৰকাৰী প্রতিনিধি দ্বিপাক্ষিক বা ত্রিপাক্ষিক চুক্তি। বৃহৎ অর্থনৈতিক স্বার্থৰ প্রতি লক্ষ্য ৰাখি নিম্নস্তৰীয় চুক্তিৰ বাবে এখন ভেটি দিয়াৰ প্রয়াসেই এই চুক্তিৰ উদ্দেশ্য।

উদ্যোগিক স্তৰৰ চুক্তিৰ উদ্দেশ্যে হৈছে উদ্যোগত নিয়োগৰ এক মান নির্ধাৰণ কৰা।

তৃতীয় প্রকাৰৰ চুক্তি কোম্পানী আৰু/নাইবা প্রতিষ্ঠান স্তৰত হয়। ই এক ওপৰঞ্চি প্রকাৰৰ চুক্তিৰ।

১১.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ (LET US SUM UP)

এই অধ্যায়ৰ জৰিয়তে আপোনালোকক সামূহিক চুক্তিৰ বিষয়ে এক সমীক জ্ঞান দিয়াৰ প্রয়াস কৰাহৈছে । ইয়াৰ পৰা আপুনি সামূহিক চুক্তিৰ বিষযে আৰু সামগ্রিক চুক্তিৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিছে। সামগ্রিক চুক্তিৰ লগত চাৰিপ্রকাৰৰ কার্যাৱলীবোৰ হ'ল ক্রমে—

- বিভাজক চুক্তিৰ
- একত্রকাৰী চুক্তিৰ
- ভাবভঙ্গী পুনঃগঠনকাৰী চুক্তি আৰু
- অন্ত-সাংগঠনিক চুক্তি।

এই অধ্যায়ত "সামূহিক চুক্তিৰ ধাৰণাৰ" শিতানত আপুনি সামগ্রিক চুক্তিৰ প্রকৃতি, সামগ্রিক চুক্তিৰ গুণৰাজি আৰু দিশবোৰৰ বিষয়ে জানিব। আপুনি ইয়াৰ পৰা কর্মচাৰী, নিয়োগকাৰী আৰু সামাজিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা সামগ্রিক চুক্তিৰ গুৰুত্বৰ বিষয়েও অৱগত হ'ব। ভাৰতবর্ষত প্রচলিত তিনি প্রকাৰৰ সামগ্রিক চুক্তিৰ বিষয়েও ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে। সামূহিক চুক্তিৰ লগত মুখ্য পাঁচটা পদক্ষেপ— প্রস্তুতি, আলোচনা, প্রস্তাৱকৰণ, চুক্তি আৰু নিষ্পতিৰ বিষয়ে ইয়াত বিশদভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে।

১১.৮ অধিক জানিবলৈ (FURTHER READINGS)

১। Khanka, S.S. (2009). Human Resource Management, S. Chand & Company, New Delhi.

২। Chabra, T. N. (2010). Human Resource Management, Dhanpat Rai & Sons, New Delhi.

৩। Pathak, R.K. (2013). Human Resource Management, Ashok Book Stall, Panbazar, Guwahati.

৪। Michael, V.P. (1995). Human Resource Management and Human Relations, Himalaya Publishing House, New Delhi.

১১.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (ANSWER TO CHECK YOUR PROGRESS)

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ ১

(ক) (১) বিভাজক চুক্তিৰ (২) একত্রকাৰী চুক্তিৰ
(৩) ভাবভঙ্গী পুনঃগঠনকাৰী চুক্তিৰ (৪) অন্তঃ সাংগঠনিক চুক্তিৰ

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ ২

(ক) (১) প্রস্তুতি (২) আলোচনা (৩) প্রস্তাৱকৰণ
(৪) চুক্তি (৫) নিষ্পতি

১১.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন (MODEL QUESTIONS)

১। উদ্যোগত সামূহিক চুক্তিৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য বৰ্ণনা কৰক।

২। সামূহিক চুক্তি প্ৰক্ৰিয়াটো ব্যাখ্যা কৰক।

৩। সামূহিক চুক্তিৰ গুণৰাজিবোৰ কি কি লিখক।

****